

TERESA ŚWIĘCKOWSKA

Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych
Uniwersytet Warszawski
e-mail: t.swieckowska@uw.edu.pl

OPEN ACCESS W NIEMCZECH

Teresa Święckowska ukończyła kierunek bibliotekoznawstwo i informacja naukowa na Uniwersytecie Warszawskim oraz Szkołę Nauk Społecznych Instytutu Filozofii i Socjologii PAN. Od 2006 r. pracuje na stanowisku adiunkta w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW. Zajmuje się mediami i komunikacją społeczną, komunikacją naukową, ekonomią informacji oraz społecznymi kontekstami i historią prawa autorskiego. Wybrane publikacje: *Public relations a demokracja* (Warszawa 2008), *Wolne oprogramowanie i Open Access. Utopie internetowe, czy fenomeny informacyjnego kapitalizmu? W: Spotkania z utopią w XXI wieku.* Red. Piotr Żuk (Warszawa 2008, s. 130-142), *Kobiety i technologie w kontekście społeczeństwa informacyjnego.* W: *Społeczeństwo i sieć informacyjna.* Red. Barbara Sosińska-Kalata i Ewa Chuchro (Warszawa 2012, s. 41-52).

SŁOWA KLUCZOWE: Open Access. Niemcy. Zielona droga. Żłota droga. Repozytoria. Komunikacja naukowa. Otwarta nauka.

ABSTRAKT: Teza/cel artykułu – W artykule przedstawiono stan Open Access (OA) w Niemczech. Omówiono sposoby promocji OA, a także przykłady ich wdrażania. **Metody badań** – Tekst powstał na podstawie analizy piśmiennictwa przedmiotu i materiałów źródłowych, takich jak: programy i założenia inicjatyw z obszaru OA oraz korespondencji z przedstawicielami wybranych instytucji niemieckich zaangażowanych w rozwój OA. **Wyniki/Wnioski** – W Niemczech większość najważniejszych instytucji naukowych wspiera rozwój OA zarówno zielonej drogi, jak i złotej drogi. Wszystkie mandaty OA mają charakter zaleceń, a ich implementacja odbywa się przez rozbudowę infrastruktury i finansowe wspieranie publikowania. Możliwości przyspieszenia rozwoju OA upatruje się w zmianach prawa autorskiego.

OPEN ACCESS JAKO NOWY MODEL PUBLIKOWANIA W NAUCE

Od kilkunastu lat w obszarze komunikacji naukowej (publikowanie i udostępnianie wyników badań) zachodzą ważne zmiany wynikające z rozwoju technologii cyfrowych. Obecnie zarysowują się dwa kierunki rozwoju modeli elektronicznego publikowania i udostępniania. Pierwszy opiera się na dotychczasowych zasadach współpracy pomiędzy wydawnictwami i naukowcami. Wydawcy nabywają (często nieodpłatnie) prawa autorskie do publikowanych dokumentów i decydują o formie i sposobie dostępu, za który trzeba zazwyczaj płacić. To wiodący nurt publikowania naukowego, reprezentowany przez wydawnictwa o ustalonej renomie, wydające znane i prestiżowe tytuły oraz publikujące uznanych autorów. Jego wadami są wysokie ceny i monopolistyczne praktyki dużych korporacji wydawni-

czych, ograniczające dostęp do publikacji naukowych. Drugi, obecny od połowy lat 90. XX w., wywodzi się z ruchu Open Access (OA), którego naczelnym założeniem jest publikowanie i bezpłatne udostępnianie użytkownikom sieci wyników badań naukowych. Zwolennicy OA (głównie naukowcy i bibliotekarze) promują ten sposób upowszechniania treści naukowych, powołując się na zasadę otwartości nauki. Chociaż udział OA w elektronicznych publikacjach naukowych nadal jest niewielki (ocenia się go na 20%), to jednak w ciągu ostatnich lat znacząco wzrasta (Björk, et al., 2010). W krajach, takich jak: USA, Wielka Brytania czy Niemcy OA jest postrzegany przez naukowców i bibliotekarzy za ważny i przyszłościowy model komunikacji naukowej XXI w., w innych, należy do nich również Polska, OA zaczyna dopiero zyskiwać na popularności. W niektórych dziedzinach naukowych (np. fizyka) OA stał się dominującym modelem publikowania wyników badań naukowych, w innych wciąż pozostaje na marginesie modelu subskrypcyjnego. Niemcy należą do tych krajów, gdzie OA rozwija się dynamicznie, a największe instytucje naukowe podejmują skuteczne sposoby jego promocji i implementacji.

STRUKTURA ORGANIZACYJNA NAUKI I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO W NIEMCZECH

W Niemczech działa aktualnie 379 szkół wyższych, z których 117 to uniwersytety, 207 wyższe szkoły zawodowe (w większości techniczne i pedagogiczne), pozostałe 55 to wyższe szkoły artystyczne i muzyczne. Państwowych uczelni jest 240, prywatnych 99, kościelnych 40 (Hochschulrektorenkonferenz, 2011). Uczelnie prywatne odgrywają niewielką rolę w całym systemie szkolnictwa wyższego. Obsługują zaledwie 0,54% studentów i koncentrują się na nauczaniu w kilku dziedzinach, przede wszystkim ekonomii (Schmoch, 2011). Liczba studentów w Niemczech wynosi 2,22 mln, większość z nich, 1,47 miliona studiuje na uniwersytetach, 716 630 w wyższych szkołach zawodowych, a 33 197 w wyższych szkołach artystycznych i muzycznych (Hochschulrektorenkonferenz, 2011).

Za podstawowe finansowanie uniwersytetów odpowiedzialne są poszczególne landy, chociaż fundusze na badania i rozwój w coraz większym stopniu pochodzą z tzw. środków zewnętrznych. Ulrich Schmoch ocenia, że środki zewnętrzne na badania i rozwój w niemieckich uniwersytetach stanowią ok. 40% (Schmoch, 2011). Największy udział (30%) w finansowaniu zewnętrznym uniwersytetów w Niemczech ma Deutsche Forschungsgemeinschaft – DFG (Niemiecka Wspólnota Badawcza), centralna, samorządna organizacja, której członkami są szkoły wyższe i instytucje badawcze. Do jej nadrzędnych celów należy wspieranie nauki, ze szczególnym uwzględnieniem badań podstawowych. Jedną z kluczowych funkcji DFG jest pośredniczenie w finansowaniu badań ze środków publicznych. DFG dysponuje rocznym budżetem w wysokości ok. 2,3 mld euro, na który składają się środki od rządu federalnego oraz od samorządów landów (DFG, 2012). Znaczący udział w finansowaniu zewnętrznym nauki ma Ministerstwo Edukacji i Nauki – Bundesministerium für Bildung und Forschung (19%), finansujące programy nakierowane na współpracę z przedsiębiorstwami. Wkład przedsiębiorstw ocenia się na 26% (Schmoch, 2011). Inne środki zewnętrzne pochodzą z Komisji Europejskiej, fundacji i innych

źródeł. Najwięcej badań naukowych w Niemczech jest prowadzonych w pozauniwersyteckich instytucjach badawczych, finansowanych głównie ze środków pochodzących z budżetu centralnego. Do najważniejszych niemieckich organizacji badawczych należą: Max-Planck-Gesellschaft – MPG (Towarzystwo Maxa Plancka), Fraunhofer-Gesellschaft (Towarzystwo Fraunhofera) oraz Helmholtz-Gemeinschaft Deutscher Forschungszentren (Stowarzyszenie Niemieckich Centrów Badawczych im. Helmholtza).

Max-Planck-Gesellschaft, utworzone w 1948 r. jako organizacja sukcesyjna Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft (Towarzystwa Cesarza Wilhelma), jest obecnie wiodącą instytucją badawczą w Niemczech w obszarze badań podstawowych. W jego skład wchodzi 80 instytutów badawczych, głównie z zakresu nauk ścisłych (fizyka, biologia, chemia), ale także nauk humanistycznych i społecznych. MPG zatrudnia 17 019 pracowników, w tym 5378 naukowców (MPG, 2011). Instytucja ta jest finansowana ze środków publicznych, federalnych i landowych.

Fraunhofer-Gesellschaft to organizacja wspierająca badania stosowane. Obejmuje ona 80 jednostek badawczych, w tym 60 instytutów, w 2010 r. zatrudniała ponad 18 tys. pracowników (Fraunhofer, 2010). Chociaż Fraunhofer jest celowo finansowany ze środków publicznych, centralnych i landowych, to 70% jego środków na badania pochodzi z kontraktów, czyli umów z podmiotami prywatnymi, np. przedsiębiorstwami.

Helmholtz-Gemeinschaft obejmuje 18 centrów badawczych, zatrudniających w 2010 r. 30 995 pracowników (Helmholtz, 2011). Pierwsze centra powstały pod koniec lat 50. XX w., kiedy to zachodni alianci zezwolili RFN na prowadzenie badań nuklearnych. Od lat 60. XX w. zakres ich badań rozszerzał się na aeronautykę, nauki komputerowe oraz biotechnologię. Od lat 80. XX w. centra Helmholtza prowadzą więcej badań w takich obszarach, jak: zdrowie, kluczowe technologie czy struktura materii. Helmholtz-Gemeinschaft jest w 2/3 finansowany ze środków publicznych i w 1/3 ze środków zewnętrznych, na które składają się zarówno finansowanie publiczne, jak i prywatne. W 2010 r. pracownicy centrów Helmholtza opublikowali 9285 publikacji w cytowanych czasopismach specjalistycznych (Helmholtz, 2011).

DOSTĘP DO WIEDZY: RAMY PRAWNE I EKONOMICZNE

Z uwagi na międzynarodowy charakter prawa autorskiego, a zwłaszcza na konieczność dostosowania się do dyrektyw EU¹, ramy prawno-autorskie dostępu do wiedzy w Niemczech są podobne do tych, które obowiązują w Polsce. Wprowadzane od połowy lat 90. XX w. regulacje międzynarodowe² ograniczyły do minimum możliwość stosowania wyjątków od prawa autorskiego w odniesieniu do udostępniania w sieci. Pomimo zbieżnych uwarunkowań prawnych poszczególne kraje mają jednak możliwości

¹ Dyrektywy Unii Europejskiej: z 1992 oraz z 2006 r. w sprawie prawa najmu i użyczenia oraz niektórych praw pokrewnych prawu autorskiemu w zakresie własności intelektualnej, z 1993 r. w sprawie harmonizacji czasu ochrony prawa autorskiego i niektórych praw pokrewnych, z 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów prawa autorskiego i praw pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym (tzw. dyrektywa internetowa).

² Do najważniejszych należą porozumienie w sprawie handlowych aspektów własności intelektualnej z 1994 r. (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights – TRIPS) oraz traktat o prawie autorskim Światowej Organizacji Własności Intelektualnej w ramach Konwencji Brneńskiej z 1996 r. (WIPO Copyright Treaty).

tworzenia własnych przepisów oraz sposobów ich egzekwowania. W odróżnieniu od Polski w Niemczech istnieje np. wyjątek dla publicznego udostępniania w sieci treści naukowych w celach edukacyjnych i badawczych. Wyjątek ten reguluje § 52 niemieckiego prawa autorskiego (Urheberrechtsgesetz, 2011). Umożliwia on udostępnianie artykułów z czasopism i prac zbiorowych oraz części utworów w Internecie dla określonego kręgu osób w celach niekomercyjnych. Instytucje edukacyjne mają więc prawo udostępniać online materiały naukowe swoim studentom. Obecnie w niemieckich uniwersytetach powstaje infrastruktura techniczna i organizacyjna, określana jako semestrowy aparat elektroniczny (Elektronischen Semesterapparat), umożliwiająca realizację tego wyjątku. Najwięcej problemów stwarza wypracowanie zasad naliczania wynagrodzeń dla autorów i system ich realizacji, gdyż według prawa UE autorzy, których prace są wykorzystywane w ramach wyjątków powinni uzyskać za to należność finansową. Według przedstawicieli instytucji edukacyjnych niemieckie Verwertungsgesellschaft Wort, VG Wort (Stowarzyszenie Zarządzania Prawami Zbiorowymi Słowo) żąda wygórowanych opłat, a Börsenverein des Deutschen Buchhandels (Niemieckie Stowarzyszenie Wydawców i Księgarzy) celowo utrudnia negocjacje, dążąc do tego, aby wyjątek zapisany we wspomnianym wyżej §52a nie został przedłużony (Beger, 2011; Der dritte Korb..., 2012)³. Niemieckie prawo wyjątku nie jest bezterminowe. Jest ono ustanawiane na okres kilku lat i kilka razy było już przedłużane. Aktualnie obowiązujące kończy się pod koniec 2012 r., co ożywia dyskusję na temat dalszego jego obowiązywania. Organizacje reprezentujące naukę i edukację, jak np. Aktionsbündniss „Urheberrecht für Bildung und Wissenschaft” (Koalicja na Rzecz Prawa Autorskiego dla Edukacji i Nauki) domagają się bezterminowego przedłużenia § 52a, natomiast organizacje reprezentujące wydawców żądają, aby został on zlikwidowany.

Oprócz uwarunkowań prawnych na dostęp do wiedzy mają również wpływ ceny książek, czasopism naukowych i subskrypcji na korzystanie z baz danych. Od połowy lat 90. XX w. mówi się o kryzysie w obszarze publikacji naukowych. Dotyczy on także Niemiec. Biblioteki niemieckie, podobnie jak te w innych krajach europejskich, borykają się ze wzrostem cen czasopism naukowych oraz z ograniczonymi funduszami. Możliwości dostępu do wiedzy zależą od nakładów na naukę, edukację i biblioteki. Kraje bogate, do których należą Niemcy, mogą przeznaczyć więcej nakładów na zakup subskrypcji, choć, jak już wspomniano wcześniej, coraz więcej środków finansowych niemieckie instytucje naukowe czerpią ze źródeł zewnętrznych. Środki te są przyznawane w ramach konkursów, a więc zazwyczaj są dostępne tylko dla jednostek naukowych, spełniających określone kryteria. Również finansowanie infrastruktury usprawniającej komunikację naukową jest w dużej mierze finansowane ze środków zewnętrznych przyznawanych w ramach konkursów.

³ Dyskusje podczas konferencji: Publikationskultur Plagiat und Urheberrecht, 29-30.03.2012, Bauhaus-Universität Weimar; wykład Gabriele Beger (Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg), §52a UrhG – eine endende Geschichte? Berliner Bibliothekswiss. Kolloquium, Institut für Bibliotheks- und Informationswissenschaft, Humboldt-Universität zu Berlin, 15.11.2011.

PROMOCJA OPEN ACCESS

Pierwsze inicjatywy typu Open Access w Niemczech pojawiły się w drugiej połowie lat 90. XX w. Datą przełomową dla OA było ogłoszenie i podpisanie przez wiele instytucji naukowych Deklaracji Berlińskiej dotyczącej otwartego dostępu do wiedzy z obszaru nauk ścisłych i humanistyki (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities). Tekst deklaracji został ogłoszony 22 października 2003 r. na konferencji zainicjowanej przez MPG. Powołano się w niej na wcześniejsze inicjatywy: Deklarację Budapeszteńską Inicjatywy Otwartego Dostępu, Kartę ECHO i Oświadczenie z Bethesda. Deklarację Berlińską przyjęto, „by promować Internet jako instrument będący podstawą dla globalnie pojętej wiedzy i ludzkiej refleksji, by wskazać zadania, jakie powinny być wzięte pod uwagę przez polityków odpowiedzialnych za rozwój nauki, instytucje badawcze, fundacje naukowe, agencje przyznające fundusze, biblioteki czy muzea” (Deklaracja Berlińska, 2005). W Deklaracji Berlińskiej sformułowano relatywnie radykalną definicję OA. Zakłada ona nie tylko udostępnianie w Internecie treści naukowych, ale i pozwolenie na korzystanie z nich na zasadach wzorowanych na licencjach Creative Commons⁴. Deklaracja wzywa do stosowania standardów Open Archive oraz korzystania z otwartego, dostępnego dla wszystkich oprogramowania, ponadto zobowiązuje sygnatariuszy do promowania OA w środowisku naukowym.

Deklaracja Berlińska była istotnym wydarzeniem z punktu widzenia rozwoju OA w Niemczech nie tylko ze względu na postulaty w niej przedstawione, ale przede wszystkim dlatego, że zainicjowały ją i podpisały najważniejsze niemieckie instytucje naukowe, wiele uniwersytetów, akademii i towarzystw naukowych. Wśród sygnatariuszy znalazły się m.in.: Alexander von Humboldt-Stiftung (Fundacja im. Aleksandra von Humboldta), Deutsche Akademie der Naturforscher Leopoldina (Niemiecka Akademia Przyrodniczków – Leopoldina), Hochschulrektorenkonferenz (Konferencja Rektorów Szkół Wyższych), Leibniz-Gemeinschaft (Towarzystwo Leibniza), Wissenschaftsrat (Rada Naukowa) czy wspomniane już wyżej Deutsche Forschungsgemeinschaft, Fraunhofer-Gesellschaft, Helmholtz-Gemeinschaft, Max-Planck-Gesellschaft.

Instytucje i organizacje, które podpisały Deklarację, podjęły też działania, mające na celu promowanie i wspieranie otwartego dostępu do wyników badań naukowych. Obecnie prawie wszystkie największe niemieckie instytucje naukowe wspierają rozwój OA. DFG, największa niemiecka organizacja finansująca badania, przyjęła w 2006 r. wytyczne dotyczące publikowania w OA. Zgodnie z nimi badaczom korzystającym z finansowego wsparcia DFG zaleca się, aby nieodpłatnie udostępniali oni wyniki badań w Internecie i stosownie do swoich możliwości publikowali w czasopiśmie OA lub w repozytoriach. DFG wspiera finansowo wiele projektów OA zarówno jeśli chodzi o rozbudowę infrastruktury repozytoryjnej, jak i publikowanie w czasopiśmie OA.

Poza DFG wiele innych podmiotów naukowych ustaliło własne zasady promocji OA. W rejestrze ROARMAP (Registry of Open Access Repo-

⁴ Niektóre modele OA zakładają jedynie udostępnianie treści w Internecie, bez zezwolenia na publikację, co uniemożliwia ich powtórne publikowanie, np. w repozytoriach instytucjonalnych.

sitories Mandatory Archiving Policies) w 2011 r. było zarejestrowanych 11 niemieckich mandatów, w tym 7 uniwersyteckich. Niektóre instytucje zachęcające swoich pracowników do publikowania w OA nie zarejestrowały się w ROARMAP. Są to np. Max-Planck-Gesellschaft, składający się z instytutów niezależnie kształtujących swoją politykę naukową, Freie Universität z Berlina oraz Leibniz-Gemeinschaft będący w trakcie opracowywania wytycznych odnoszących się do OA.

Instytucją konsekwentnie wprowadzającą w życie postanowienia Deklaracji Berlińskiej jest Fraunhofer-Gesellschaft (Armbruster, 2010). Rada dyrektorów Fraunhofer-Gesellschaft, którego instytuty podobnie jak w przypadku MPG są niezależne, przyjęła w lipcu 2008 r. rozporządzenie zachęcające pracowników do publikowania w czasopismach OA lub deponowania postprintów (z ewentualnym rocznym embargo) w repozytoriach. Wezwanie do publikacji w OA zostało w tym przypadku sformułowane jako powinność, chociaż nie ma ono charakteru nakazu. Wdrażanie OA polega zatem na konsekwentnym tworzeniu odpowiedniego zaplecza technologicznego i wprowadzaniu procedur implementowanych przez poszczególne instytuty Fraunhofer-Gesellschaft (Armbruster, 2010).

Wszystkie dotychczasowe mandaty niemieckie dotyczące samoarchiwizacji w repozytoriach są tzw. miękkimi mandatami, czyli mają charakter zaleceń, a nie obowiązku administracyjnego i różnią się jedynie siłą tych zaleceń. Wprowadzenie tzw. mocnych mandatów, to znaczy takich, które zobowiązują pracowników danej instytucji do archiwizacji tekstów artykułów naukowych w repozytoriach, jest według dominującej w Niemczech interpretacji prawa sprzeczne z ideą wolnej nauki. Miękkie mandaty wspierane są przez działania promujące OA, rozbudowę infrastruktury repozytoriów i platform publikacyjnych, wprowadzanie procedur samoarchiwizacji, a także przez pozytywne przykłady zaangażowanych naukowców. Ważną rolę we wspieraniu rozwoju OA odgrywają programy wspierające publikowanie w tym modelu.

Oprócz działań realizowanych przez poszczególne instytucje naukowe podejmowane są w Niemczech wspólne inicjatywy wspierające rozwój OA. Są one ukierunkowane zarówno na budowanie wspólnej infrastruktury, tworzenie standardów publikowania, interoperacyjność i widoczność repozytoriów, jak też na lobbying na rzecz zmian w prawie autorskim. Ważną rolę we wspieraniu OA pełni założona w 2002 r. Deutsche Initiative für Netzwerkinformation – DINI (Niemiecka Inicjatywa na rzecz Informacji w Sieci). Członkami DINI są przede wszystkim biblioteki naukowe i centra komputerowe instytucji naukowych. Do głównych zadań DINI należy wypracowywanie standardów dotyczących publikowania elektronicznego oraz wspieranie działań zmierzających do usieciowienia repozytoriów. Od 2004 r. DINI przyznaje repozytoriom certyfikat jakości tzw. DINI-Zertifikat⁵.

W 2008 r. dziesięć niemieckich organizacji naukowych utworzyło koalicję (Allianz der deutschen Wissenschaftsorganisationen), której celem jest stworzenie w przeciągu czterech lat zintegrowanego cyfrowego środowiska badawczego. Cel ten jest realizowany w ramach Schwerpunktinitiative „Digitale Information” (Inicjatywa „Informacja Cyfrowa”). Koalicjanci uzgodnili, że będą wspierać i koordynować działania obejmujące nastę-

⁵ Szerzej o kryteriach przyznawania DINI-Zertifikat w części artykułu *Zielona droga Open Access: Repozytoria w Niemczech*. Na temat DINI zob. także Arkadiusz Cencora, DINI – niemiecka inicjatywa na rzecz informacji sieciowej. *Przegląd Biblioteczny* 2010, z. 1, s. 44-57.

pujące obszary: licencje krajowe, OA, krajowe strategie hostingowe, dane badawcze, wirtualne środowisko badawcze oraz tworzenie ram prawnych. Wyznaczono sobie zadania rozbudowy i usieciowienia repozytoriów OA oraz wprowadzenia standaryzacji i zapewnienia jakości publikowania w otwartych repozytoriach⁶. Postanowiono również dbać o rozwój publikowania w czasopiśmie OA i popierać prawo do powtórnej publikacji tekstów naukowych (Zweitveröffentlichungsrecht). Grupa robocza koalicji ds. Open Access opublikowała wiele materiałów, przedstawiając w nich swoje stanowisko na temat OA i prawa powtórnej publikacji⁷. Koalicja odgrywa znaczącą rolę w przygotowaniu wspólnej koncepcji infrastruktury informacyjnej w Niemczech (Gesamtkonzept für die Informationsinfrastruktur in Deutschland)⁸. W opublikowanych w kwietniu 2011 r. zaleceniach Kommission Zukunft der Informationsinfrastruktur (Komisja ds. Przyszłości Infrastruktury Informacyjnej) rozwój i wspieranie Open Access jest jednym z głównych punktów tej koncepcji (Kommission Zukunft der Informationsinfrastruktur, 2011).

W niemieckim dyskursie na temat OA oprócz kwestii dotyczącej otwartości dostępu do wyników badań naukowych, coraz więcej uwagi zwraca się na efektywność tego modelu i korzyści z nim związanych. OA zwiększa widoczność dokonań zarówno badaczy, jak i instytucji, z którymi są związani, wzmacniając tym samym ich pozycję. Potwierdzeniem tego jest fakt, że najbardziej zaawansowane we wprowadzaniu OA są instytucje z pierwszych miejsc międzynarodowych rankingów, takie jak Massachusetts Institute of Technology czy Harvard University.

ZIELONA DROGA OPEN ACCESS: REPOZYTORIA W NIEMCZECH

Zielona droga Open Access opiera się na powtórnej archiwizacji i bezpłatnym udostępnianiu w Internecie artykułów naukowych, opublikowanych wcześniej w recenzowanych czasopiśmie naukowych. Podstawą rozwoju zielonej drogi jest infrastruktura umożliwiająca naukowcom samoarchiwizację dokumentów. Są to zazwyczaj repozytoria tworzone przez poszczególne uniwersytety, organizacje badawcze czy ich stowarzyszenia. Obecnie funkcjonują dwa rodzaje repozytoriów: instytucjonalne, w których swoje prace mogą deponować pracownicy danej jednostki naukowej (uniwersytet, wydział, instytut badawczy) oraz dziedzinowe, w których badacze mogą archiwizować prace z danej dziedziny.

Pierwsze repozytoria uniwersyteckie zaczęto tworzyć w Niemczech w drugiej połowie lat 90. XX w. Początkowo deponowano w nich prace doktorskie. Obecnie prawie wszystkie uniwersytety, a także wiele szkół wyższych, jak i instytucje badawczych w Niemczech posiada repozytoria,

⁶ W tym zakresie Schwerpunktinitiative, jako organizacja instytucji badawczych, wspiera działania prowadzone dotychczas przez DINI.

⁷ Więcej pod adresem internetowym: http://www.allianzinitiative.de/fileadmin/user_upload/FAQ_Open_Access_Zweitveroeffentlichungsrecht.pdf.

⁸ W 2007 r. powołano w Niemczech Wspólną Konferencję Rządu Federalnego i Landów ds. Nauki (Gemeinsame Wissenschaftskonferenz), której zadaniem jest planowanie strategii dotyczących finansowania i rozwoju nauki. W 2009 r. Konferencja zleciła opracowanie jednolitej koncepcji infrastruktury informacyjnej w Niemczech (Gesamtkonzept für die Informationsinfrastruktur in Deutschland) specjalnej Komisji ds. Przyszłości Infrastruktury Informacyjnej (Kommission Zukunft der Informationsinfrastruktur). Kierowanie komisją powierzono Leibniz-Gemeinschaft.

w których pracownicy mogą archiwizować swoje prace. Większość repozytoriów bazuje na rozwiniętym w Niemczech oprogramowaniu OPUS lub MyCoRe, poza tym wykorzystuje się również ePrints, DSpace lub Fedorę. Za repozytoria zazwyczaj odpowiadają biblioteki, często we współpracy z centrami komputerowymi (Müller & Schirnbacher, 2009).

Jednym z pierwszych uniwersyteckich repozytoriów niemieckich jest repozytorium Uniwersytetu Humboldta w Berlinie (<http://edoc.hu-berlin.de/>), które powstało w 1997 r. W pierwszym etapie swojego funkcjonowania było ukierunkowane na archiwizację prac doktorskich, materiałów pokonferencyjnych i przemówień pracowników Uniwersytetu. Podobnie jak i inne tego typu instytucje miało problemy z pozyskiwaniem materiałów do archiwizacji, w ciągu pierwszych trzech lat zgromadzono zaledwie ok. 300 dokumentów. Koncentrowano się wtedy głównie na wypracowaniu standardów technicznych i organizacyjnych. W 2010 r. repozytorium posiadało już 10 tys. dokumentów (w tym 3,5 tys. prac doktorskich), certyfikat jakości DINI i zajmowało wysoką pozycję w światowym rankingu repozytoriów instytucjonalnych (Schirnbacher, 2010).

Innym dynamicznie rozwijającym się repozytorium jest ePrints funkcjonujące przy Fraunhofer-Gesellschaft (<http://publica.fraunhofer.de/starweb/pub09/index.htm>). W 2010 r., a więc w niecałe dwa lata po uruchomieniu repozytorium dostępne było w nim 5300 pełnych tekstów artykułów naukowych i referatów konferencyjnych (Armbruster, 2010).

Od 2007 r. Max-Planck-Gesellschaft we współpracy z Fachinformationszentrum – FIZ (Centrum Informacji Specjalistycznej) z Karlsruhe realizuje project eSciDoc. Stworzono platformę do archiwizacji i udostępniania zarówno publikacji, jak i danych, mających służyć różnym instytucjom MPG, a więc wielodyscyplinarne, wirtualne środowisko badawcze. W pierwszym etapie projektu powstało repozytorium PubMan, które ma zastąpić stare archiwum edoc. Infrastruktura techniczna i oparte na niej aplikacje eSciDoc są dostępne na licencji open source.

Oprócz repozytoriów instytucjonalnych w Niemczech powstają repozytoria dziedzinowe, w których naukowcy mogą deponować swoje prace niezależnie od przynależności instytucjonalnej, kryterium oceny dokumentów jest ich zakres tematyczny. Repozytoria tego typu powstają przy dziedzinowych bibliotekach cyfrowych i stanowią część ogólnej oferty usług bibliotecznych. Repozytoria dziedzinowe są zazwyczaj finansowane ze środków centralnych przyznawanych za pośrednictwem DFG. Za przykład mogą posłużyć repozytoria zakładane przez instytuty Towarzystwa Leibniza. Podczas dwuletniego programu, realizowanego w latach 2007-2008 i finansowanego przez DFG powstało repozytorium z zakresu nauk społecznych Social Science Open Access Repository (SSOAR). Jego prace nadzoruje Leibniz-Institut für Sozialwissenschaften (Instytut Nauk Społecznych Towarzystwa Leibniza). Gromadzone są tu dokumenty niemiecko- i obcojęzyczne. Innym repozytorium koordynowanym z kolei przez Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft – ZBW (Centrum Informacyjne Gospodarka Towarzystwa Leibniza) jest EconStor. Jest to repozytorium dziedzinowe z zakresu ekonomii, funkcjonujące w ramach Deutsche Zentralbibliothek für Wirtschaftswissenschaften (Centralnej Niemieckiej Biblioteki Ekonomicznej).

DFG wsparła również trzyletni projekt tworzenia repozytorium Pedocs z zakresu pedagogiki. Repozytorium to tworzy Deutsche Institut für

Internationale Pädagogische Forschung – DIPF (Centrum Informacyjne Edukacji Niemieckiego Instytutu Międzynarodowych Badań Pedagogicznych).

Przykładem repozytorium dziedzinowego kilku instytucji jest Ost-Dok, gromadzące materiały z zakresu tematyki wschodnioeuropejskiej. To wspólny projekt Bayerische Staatsbibliothek (Biblioteki Bawaryjskiej), Collegium Carolinum z Monachium, Herder-Institut (Instytutu Herdera) z Marburga oraz Osteuropa-Institut (Instytutu Europy Wschodniej) z Regensburga. Od 2009 r. jest ono współfinansowane przez DFG.

Niemieckie instytucje badawcze angażują się także w projekty międzynarodowe. W 2011 r. DFG sfinansowała projekt arXiv-DH, który ma na celu wypracowanie modelu współfinansowania arXiv przez niemieckie instytucje naukowe. W projekcie koordynowanym przez Cornell University Library wzięły udział Helmholtz-Gemeinschaft oraz Max-Planck-Gesellschaft⁹.

Niemieckie repozytoria reprezentują różny poziom zarówno pod względem liczby zbiorów, jak i rozwiązań technologicznych i możliwości publikowania. 36 z nich posiada certyfikat jakości przyznawany przez DINI. Przy nadawaniu DINI – Zertifikat są brane pod uwagę następujące kryteria:

1. **W i d o c z n o ś ć** – dotyczy rejestrowania repozytorium w OpenDOAR, w sieci DINI oraz w OAI-Data Provider, istotna jest także widoczność dokumentów repozytorium w ogólnodostępnych wyszukiwarkach.

2. **Z a s a d y f u n k c j o n o w a n i a** – obejmują prawa i obowiązki autorów, deklarację OA czy listę usług świadczonych w ramach repozytorium.

3. **O b s ł u g a a u t o r ó w i w y d a w c ó w** – oznacza doradztwo, kontakt, wskazówki dotyczące deponowania dokumentów oraz odpowiedzi na najczęściej zadawane pytania w kwestiach technicznych i organizacyjnych.

4. **A s p e k t y p r a w n e** – odnoszą się do statutu prawnego dokumentów deponowanych w repozytorium (np. licencje, formuły przeniesienia praw użytkownika) i metadanych (np. zasady archiwizacji i udostępniania innym serwisom).

5. **U d o s t ę p n i a n i e i i n t e r f a c e** – obejmuje stosowanie standardów opisu metadanych (DC, DDC), wspólny słownik publikacji i dokumentów, a także standardy, takie jak OAI-PMH 2.0 (Protokół Inicjatywy Otwartych Archiwów Dotyczący Pobierania Metadanych – The Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting).

6. **D ł u g o k r e s o w y d o s t ę p** – wymagana jest gwarancja min. 5 lat udostępniania dokumentów oraz zakaz stosowania DRM-ów, programów uniemożliwiających kopiowanie, ocenie podlega też współpraca z organizacjami odpowiedzialnymi za długoterminową archiwizację materiałów zamieszczonych w repozytorium (zob. też Cencora, 2010).

7. **B e z p i e c z e ń s t w o s y s t e m u o r a z s t a t y s t y k i d o s t ę p u**.

Dokładana ocena udziału modelu zielonej drogi OA w Niemczech jest trudna. Brakuje danych statystycznych, informacje o inicjatywach OA są rozproszone, a sytuacja zmienia się z roku na rok. W 36 niemieckich repozytoriach posiadających certyfikat DINI zgromadzono dotychczas ok.

⁹ Więcej na ten temat pod adresem internetowym: Technische Informationsbibliothek – TIB: <http://www.tib-hannover.de/en/the-tib/projects/axiv-dh/>.

70 tys. pełnych tekstów prac naukowych (Fournier, 2011). Dla porównania tylko naukowcy z instytutów Maxa Plancka publikują rocznie 13 tys. artykułów. Ze statystyk prowadzonych przez repozytorium eDoc-Server MPG wynika, że badacze tej największej organizacji prowadzącej badania podstawowe, finansowane ze środków publicznych udostępniają w modelu OA ok. 10% swoich tekstów naukowych (Bruch, 2011). Przedstawione repozytoria należą do tych rozwijających się najlepiej. W większości repozytoriów uniwersyteckich nadal dominują prace magisterskie i doktorskie, w niektórych repozytoriach nie spotyka się preprintów i postprintów artykułów naukowych (Müller & Schirmbacher, 2009).

Badacze i zwolennicy wolnego publikowania są zdania, że największe efekty w dziedzinie samoarchiwizacji przynoszą mocne mandaty. Jak już wspomniano wcześniej w Niemczech takich mandatów nie ma. OA jest wdrażany na zasadzie mandatów dobrowolnych. Zamiast administracyjnego przymusu wprowadza się inne sposoby zachęcające do wolnego publikowania, chodzi głównie o popularyzację i finansowe wsparcie publikowania i infrastruktury. Wśród niemieckich działaczy promujących OA panuje przekonanie, że rozwój zielonej drogi jest w dużym stopniu blokowany przez prawo autorskie, utrudniające funkcjonowanie repozytoriów. Nawet jeśli wydawnictwa godzą się na powtórne publikowanie w repozytorium, to prawo wymaga, aby pozyskiwało ono zgodę na archiwizację i udostępnianie poszczególnych utworów¹⁰. Pozyskiwanie zgody od dysponentów praw dotyczy nie tylko pełnych tekstów, ale teoretycznie również abstraktów (Metzger, 2011).

Naukowcy zaangażowani w rozwój OA w Niemczech domagają się wprowadzenia prawa powtórnej publikacji tekstów naukowych. Umożliwiłoby ono naukowcom powtórne publikowanie (w repozytoriach instytucjonalnych lub na własnych stronach internetowych) artykułów wcześniej opublikowanych w czasopiśmie naukowych bez konieczności pozyskiwania dodatkowej zgody. Propozycja wprowadzenia tego rozwiązania prawnego została przedłożona w parlamencie niemieckim. Popiera ją wiele instytucji naukowych, m.in. wspomniana koalicja Allianz der deutschen Wissenschaftsorganisationen. W 2011 r. została ona pozytywnie zaopiniowana przez trzy partie opozycyjne: Socjaldemokratyczną Partię Niemiec (SPD), Zielonych oraz lewicową partię die Linke. Rządząca koalicja nie wykazuje jednak zainteresowania tą sprawą.

ZŁOTA DROGA OPEN ACCESS W NIEMCZECH

Złotą drogą Open Access określa się publikowanie w recenzowanych czasopiśmie naukowych OA. Są to czasopisma mające formę elektroniczną i nieodpłatnie dostępne w Internecie. W Niemczech funkcjonuje wiele możliwości publikowania w czasopiśmie OA. Są one wydawane zarówno przez wydawnictwa komercyjne, jak i przez instytucje naukowe. Czasopisma OA posiadają wydawnictwa uniwersyteckie, np. Wydawnictwo Uniwersytetu w Hamburgu. Ciekawym modelem publikowania na zasadach OA jest publikowanie na platformach repozytoryjnych. Repozytorium Uniwersytetu Humboldtta ma 11 takich czasopism.

¹⁰ Lista SHERPA/RoMEO, która zawiera informacje o wydawnictwach naukowych i czasopiśmie, zezwalających naukowcom na samoarchiwizację, nie ma charakteru zobowiązania prawnego ze strony wydawnictw (Metzger, 2011).

W katalogu czasopism OA (Directory of Open Access Journals – DOAJ) w styczniu 2012 r. były zarejestrowane 243 czasopisma z Niemiec. Nie daje to pełnego obrazu tego, w jakim stopniu naukowcy niemieccy wybierają publikowanie w czasopismach OA. Naukowcy reprezentujący nauki ścisłe często publikują w czasopismach międzynarodowych. MPG np. finansuje publikowanie artykułów swoich pracowników w wydawnictwach OA (BioMed Central, PLoS, New Journal of Physics, Copernicus Publications, SCOAP3). W projektach OA, takich jak BioMed Central czy SCOAP3 uczestniczy też Helmholtz-Gemeinschaft.

Publikowanie w czasopismach OA finansowo wspiera DFG. Na program wspierania publikacji (Open-Access-Publizieren – OAP) DFG przeznaczyło w 2010 i 2011 r. 1,4 mln euro (Fournier, 2011). Celem Open-Access-Publizieren było wspieranie tworzenia funduszy publikowania w OA w niemieckich uczelniach. DFG finansowało 75% kosztów publikowania, pozostałe 25% instytucje naukowe musiały wyłożyć z własnych środków. W programie tym wzięło udział wiele niemieckich instytucji naukowych, a decyzja o przystąpieniu do programu wiązała się często z podjęciem dyskusji o OA i zasadach jego wprowadzania. Program DFG wspierający publikowanie w OA jest o tyle interesujący, że wyznaczone dzięki niemu podstawowe kryteria kwalifikowania do korzystania z dofinansowania pozwalają promować określone modele OA. Na uwagę zasługuje fakt, że DFG nie dofinansowuje tzw. modeli hybrydowych, czyli publikowania w czasopismach udostępnianych na zasadzie subskrypcji, a jedynie publikowanie w czasopismach OA¹¹. W pierwszym roku funkcjonowania programu Open-Access-Publizieren (2010 r.) zatwierdzono 13 projektów (Fournier, 2011). Jedną z pierwszych instytucji, która skorzystała z dofinansowania w ramach OAP jest Institut für Technologie (Instytut Technologii) z Karlsruhe, utworzony w 2009 r. przez Uniwersytet w Karlsruhe oraz centra badawcze Helmholtz-Gemeinschaft. Udział Helmholtz-Gemeinschaft w OAP i tworzenie funduszu publikacyjnego stały się impulsem do dyskusji nad ogólnymi założeniami OA w Helmholtz-Gemeinschaft. Koło robocze ds. OA przygotowało w 2011 r. zalecenia dla wszystkich centrów badawczych Helmholtz, aby tworzyły własne fundusze badawcze. Zaproponowany przez nie model OA jest zgodny z duchem Deklaracji Berlińskiej. Zaleca się w nim m.in. finansowanie publikacji w czasopismach wykorzystujących licencje Creative Commons oraz zarejestrowanych w DOAJ, korzystanie z usług wydawnictw komercyjnych powinno być ograniczone do tych, które są członkami Open Access Scholarly Publishers Assocation (OASPA) (Pampel, 2011).

PODSUMOWANIE

Niemcy należą do czołówki krajów o dynamicznie rozwijającym się OA. Na jego rozwój w tym kraju wpływ ma przede wszystkim zaangażowanie naukowców i bibliotekarzy na rzecz otwartego dostępu i usprawnienia komunikacji naukowej. Niemcy wkładają dużo wysiłku w budowę nowo-

¹¹ Przykładem modelu hybrydowego jest Springer Open Choice, z którego oferty skorzystało polskie MNiSW. Modele hybrydowe są krytykowane dlatego, że oznaczają dla instytucji naukowych podwójne koszty. Instytucje te kupują subskrypcję, a dodatkowo płacą za publikowanie w OA. Opóźnia to realizację idei zastępowania subskrypcji otwartym dostępem. Pieniądze, które mogłyby być teoretycznie przeznaczone na publikacje w OA są zamrożone w subskrypcjach.

czesnej infrastruktury repozytoriów, zapewniającej widoczność w ogólnodostępnych wyszukiwarkach oraz zaopatrzonej w narzędzia bibliometryczne, rozumiejąc, że jest to podstawowy warunek tego, aby OA stał się liczącym, a nawet wiodącym modelem komunikacji naukowej. Na uwagę zasługuje również to, że wiele niemieckich instytucji angażuje się w budowę otwartej infrastruktury repetytoryjnej, w oparciu o standardy otwartego oprogramowania i wymogi interoperacyjności.

W odróżnieniu od USA, które w dużym stopniu wyznaczają globalne kierunki rozwoju OA, w Niemczech ten model komunikacji naukowej rozwija się dotychczas bez wprowadzania obowiązku deponowania w otwartych repozytoriach wyników badań finansowanych ze środków publicznych. Obligatoryjne mandaty OA są postrzegane jako sprzeczne z zagwarantowaną konstytucyjnie wolnością nauki. W odniesieniu do kwestii mandatów Niemcy są przykładem kraju, gdzie OA rozwija się nie z powodu ogólnokrajowych, odgórnych ustaw, lecz jest wynikiem inicjatyw podejmowanych przez naukowców, bibliotekarzy i podmiotów odpowiedzialnych za finansowanie nauki i jej infrastruktury w samorządnych instytucjach naukowych, takich jak na przykład DFG. Niemieccy zwolennicy OA dążą do poszerzenia formalnej wolności badaczy przez zapewnienie im prawa do powtórnego publikowania w repozytoriach, a nie do nakładania na nich formalnego obowiązku wolnego publikowania. Takie stanowisko wynika z przeświadczenia niektórych przedstawicieli nauki niemieckiej, że nauka i edukacja powinna być wyłączona z globalnego reżimu praw własności intelektualnej, który wszystkie dziedziny twórczości traktuje jednakowo jako potencjalne obszary handlu towarami i usługami¹². Wprowadzenie w życie tych propozycji jest jednak mało prawdopodobne, gdyż nie są one zgodne z regulacjami przedstawionymi w dyrektywie internetowej UE (Dyrektywa, 2001).

Doświadczenia niemieckie pokazują jednak, że OA może się rozwijać bez ogólnokrajowych ustaw, dzięki polityce finansowej i zaangażowaniu naukowców i bibliotekarzy. OA w Niemczech rozwija się jednak nierównomiernie. Różnice zależą nie tylko od stopnia zaangażowania instytucji i osób, ale są też przyczyną braku stałego finansowania docelowego tego modelu. Konkursowa forma wspierania OA z definicji zakłada, że środki finansowe trafiają do wybranych instytucji.

BIBLIOGRAFIA

- Armbruster, Chris (2010). *Implementing Open Access: Policy Case Studies*. Social Science Research Network (SSRN) [online]. October 14; [dostęp: 20.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://ssrn.com/abstract=1685855>> lub doi:10.2139/ssrn.1685855.
- Beger, Gabriele (2011). §52a UrhG – eine endende Geschichte? Wykład wygłoszony w ramach Berliner Bibliothekswiss. Kolloquium, Institut für Bibliotheks- und Informationswissenschaft, Humboldt-Universität zu Berlin, 15 listopada 2011 r.
- Björk, Bo-Christer; Welling Patrik; Laakso, Mikael; Majlender, Peter; Hedlund Turid; Guðnason, Guðni (2010). Open Access to the Scientific Journal Literature: Situation 2009. *PLoS ONE* [online], no. 5(6): e11273; [dostęp: 20.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: doi:10.1371/journal.pone.0011273.
- Bruch, Christoph (2011). Korespondencja elektroniczna z Christophem Bruchem (Open Access Policy, Max Planck Digital Library) z dnia 24 listopada 2011. Dokumentacja w posiadaniu autorki.

¹² Takie stanowisko reprezentuje np. organizacja Aktionsbündnis „Urheberrecht für Bildung und Wissenschaft” (Koalicja na Rzecz Prawa Autorskiego dla Edukacji i Nauki), skupiająca przedstawicieli sektora nauki i edukacji.

- Cencora, Arkadiusz (2010). DINI – niemiecka inicjatywa na rzecz informacji sieciowej. *Przegląd Biblioteczny* 2010, z. 1, s. 44-57.
- Deklaracja Berlińska (2005). Deklaracja Berlińska w sprawie otwartego dostępu do wiedzy w naukach ścisłych i humanistyce. *Biuletyn EBIB* [online]; nr 2 (63) [dostęp: 25.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/deklaracja.php>>.
- DFG (2012). *Förderatlas 2012. Kennzahlen zur öffentlich finanzierten Forschung in Deutschland* [online]. Deutsche Forschungsgemeinschaft; [dostęp: 12.06.12]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dfg.de/download/pdf/dfg_im_profil/evaluation_statistik/foerderatlas/dfg-foerderatlas_2012.pdf>.
- Der dritte Korb... (2012). Der dritte Korb aus der Perspektive der Wissenschaftsverlage. Dyskusja na konferencji *Plagiat und Urheberrecht*, 29-30.03.2012 r., Bauhaus-Universität Weimar.
- Dyrektywa (2001). Dyrektywa 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym [online]. *Dziennik Urzędowy* L 167, 22/06/2001 P. 0010 – 0019; [dostęp: 12.06.12]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001L0029:PL:HTML>>.
- Fournier, Johannes (2011). *Open Access in Deutschland. Anmerkungen und Beobachtungen* [online]. Open-Access-Tage, Regensburg 4-5.10.2011; [dostęp: 25.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://open-access.net/fileadmin/OAT/OAT11/20111004_OAT_Regensburg_Fournier_.pdf>.
- Fraunhofer (2010). *Annual Report 2010* [online]. Fraunhofer-Gesellschaft; [dostęp: 25.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.fraunhofer.de/content/dam/zv/en/Publications/AnnualReport_2010.pdf>.
- Helmholtz (2011). *Geschäftsbericht 2011* [online]. Helmholtz-Gemeinschaft Deutscher Forschungszentren; [dostęp: 25.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.helmholtz.de/fileadmin/user_upload/microsites/gb_2011/Helmholtz_GB2011.pdf>.
- Hochschulrektorenkonferenz (2011). *Hochschulen in Zahlen* [online]; [dostęp: 16.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.hrk.de/de/download/dateien/Hochschulen_in_Zahlen_2011.pdf>.
- Kommission Zukunft der Informationsinfrastruktur (2011). *Empfehlungen der Kommission Zukunft der Informationsinfrastruktur im Auftrag der Gemeinsamen Wissenschaftskonferenz des Bundes und der Länder* [online]. April 2011; [dostęp: 25.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.allianzinitiative.de/fileadmin/user_upload/KII_Gesamtkonzept.pdf>.
- Metzger, Axel (2011). *Die urheberrechtliche Gestaltung von Open Access Repositorien*. [online]. Infrastruktur Urheberrecht für Bildung und Wissenschaft; [dostęp 25.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.iuwis.de/sites/default/files/iuwis-gutachten-metzger.pdf>>.
- MPG (2011). *Jahresbericht 2011* [online]. Max-Planck-Gesellschaft; [dostęp: 25.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.mpg.de/5823445/L_Jahresbericht_2011.pdf>.
- Müller, Uwe; Schirnbacher, Peter (2009). Der „grüne Weg zu Open Access“ – Aktuelle Entwicklungen in Deutschland. *Cms-journal* [online], Nr. 32, S. 41-46; [dostęp: 20.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://edoc.hu-berlin.de/cmsj/32/mueller-uwe-41/XML/Mueller-41_xdiml.xml>.
- Schirnbacher, Peter (2010). *On the way to a worldwide visible open access repository* [online]. ICDL Proceedings. International Conference on Digital Libraries New Delhi 23.02.2010 – 26.02.2010; [dostęp: 1.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://edoc.hu-berlin.de/oa/conferences/reEf8CK6QUcM/PDF/25fyehHu3mIo.pdf>>.
- Pampel, Heinz (2011). *Open Access Publikationsgebühren. Erfahrungen und Diskussionen in der Helmholtz Gemeinschaft* [online]. Open Access Tage, Regensburg 4-5.10.2011; [dostęp: 25.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://open-access.net/fileadmin/OAT/OAT11/Pampel_session_pubfonds.pdf>.
- Schmoch, Ulrich (2011). Germany: The Role of Universities in the Learning Economy. In: *Universities in Transition. The Changing Role and Challenges for Academic Institutions*. Ed. by Bo Göransson, Claes Brundenius. New York: Springer, pp. 261-282.
- Urheberrechtsgesetz (2011). Urheberrechtsgesetz vom 9. September 1965 (BGBl. I S. 1273), das zuletzt durch Artikel 2 Absatz 53 des Gesetzes vom 22. Dezember 2011 (BGBl. I S. 3044) geändert worden ist. *Bundesgesetzblatt* I S. 3044.

TERESA ŚWIEĆKOWSKA

Institute of Information and Book Studies

The University of Warsaw

e-mail: t.swieckowska@uw.edu.pl

OPEN ACCESS IN GERMANY

KEYWORDS: Open Access. Germany. Green approach. Gold approach. Repositories. Scholarly communication. Open science.

ABSTRACT: **Objective** – The author discusses current status of Open Access (OA) in Germany, methods of promoting OA and some implementation cases. **Methodology** – The article is based on the analysis of the literature in the field, source texts such as OA programs and initiatives and letters exchanged with representatives of selected German institutions involved in OA development. **Results and conclusions** – In Germany most important scholarly institutions support both green and gold approach in OA. All OA mandates are guidelines implemented through the development of the infrastructure and financial support of publishing process. Further acceleration of OA development is considered to be possible with changes in copyright.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 26 czerwca 2012 r.